

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ

(ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ)

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ 'ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ' ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਲਿਖਣ ਲਈ 1930 ਈ. ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅਕਤੂਬਰ 1931 ਈ. ਨੂੰ ਸ੍ਰ. ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 06 ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 20 ਅਕਤੂਬਰ 1931 ਈ. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਨਵੀਨ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਭਾਗ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅਨਮੋਲ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਤੱਕ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸ੍ਰੋਤ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੇਤ ਹੋਰਨਾ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਤ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਰਹੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭਾਰਤ (ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਮੇਤ) ਵਿਚਲੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ: ਖੁਦਾਬਖਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਨਾ, ਰਾਮਪੁਰ ਰਾਜਾ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਰਾਮਪੁਰ (ਯੂ. ਪੀ.) ਸਲਾਰਜੰਗ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਸਿੰਧੀਆ ਆਫਿਸ ਪੂਨਾ, ਜੈਪੁਰ ਰਾਜ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਜਿਵੇਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਇੰਡੀਆ ਆਫਿਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਰੈਂਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 6600 ਦੁਰਲੱਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਰਲੱਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ 601 ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 207 ਪੰਜਾਬੀ, 11 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ, 41 ਉਰਦੂ, 219 ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ 123 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਥੇ 1904 ਈ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ 380 ਫਾਈਲਾਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਟਿੰਗ ਵਾਲੀਆਂ 90 ਫਾਈਲਾਂ, 1904 ਈ. ਤੋਂ 1988 ਈ. ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾਵਾਂ ਫੁਲਵਾੜੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਰੀਵਿਊ, ਲਿੰਕ, ਇੰਡੀਅਨ ਹਿਸਟਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਪ੍ਰੋਸੀਡਿੰਗ ਆਦਿ ਦੀਆਂ 35 ਬਾਇਡਿੰਗਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਟਾਈਟਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 181 ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਲਾਨਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ‘ਦਰਬਾਰ’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀਆਂ 57 ਬਾਇਡਿੰਗਜ਼ ਵੀ ਇੱਥੇ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ 21 ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਰਾਤਨ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਬੀੜਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਇੱਕ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣੇ 415 ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚਿੱਤਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਾਲ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਆਏ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 17ਵੀਂ ਅਤੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ 07 ਸਿੱਕੇ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚਲੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਖਰੜਿਆਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ 325000 ਪੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ੀਟਾਈਜ਼ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਫਿਲਾਸਫੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਭਾਰਤ ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੀਆਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ

ਵਾਲੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਿਆਰੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇੱਥੇ ਉਪਲਬਧ ਖੋਜ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ (1930 ਈ. ਤੋਂ 1947 ਈ.) ਤੱਕ ਬਤੌਰ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ (1948 ਈ. ਤੋਂ 1965 ਈ.) ਤੱਕ, ਡਾ. ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ (1965 ਈ. ਤੋਂ 1981 ਈ.) ਤੱਕ, ਡਾ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (1982 ਈ. ਤੋਂ 1990 ਈ.) ਤੱਕ, ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਿਓਲ (1990 ਈ. ਤੋਂ 1996 ਈ.) ਤੱਕ, ਡਾ. ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ (1996 ਈ. ਤੋਂ 2007 ਈ.) ਤੱਕ, ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ (2007 ਈ. ਤੋਂ 2017 ਈ.) ਤੱਕ ਬਤੌਰ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ 2017 ਈ. ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।